

УДК 37(430)(09)“17/19”

DOI:

Дариуш Скальські, доктор, Академія фізичного виховання в Гданьську, Польща

ПЕРЕДУМОВИ ВВЕДЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ШКІЛЬНИЙ КУРРИКУЛУМУ У НІМЕЧЧИНІ (XVIII ст. – перша половина XX ст.)

У статті представлено життєвий і творчий шлях видатних німецьких педагогів (Й. Базедов, Ф. Гутс-Мутс, Х. Зальцман), які відіграли значну роль у створенні передумов для введення фізичної культури у шкільну освіту. Описано як теоретичні основи їхніх педагогічних систем, так і особливості практичної діяльності в освітніх закладах. Особливу увагу надано діяльності Філантропіуму як першому закладу середньої освіти з фізичною культурою як обов'язковим елементом педагогічної системи.

Ключові слова: Й. Базедов; Ф. Гутс-Мутс; Х. Зальцман; Філантропіум; фізкультурна освіта; домодерна доба; Німеччина.

Літ. 6.

Dariusz Skalski, Ph.D, Academy of Physical Education in Gdansk, Poland

BACKGROUND TO INTRODUCING PHYSICAL CULTURE IN SCHOOL CURRICULUM IN GERMANY (18th – early 20th century)

The article presents the life and work of prominent German educators (J. Bazedow, F. Guts-Muts, H. Zaltsmann) who played a significant role in creating the prerequisites for introducing physical culture into school education. The author has described both: the theoretical foundations of their pedagogical systems, and their practical activity in educational institutions. Particular attention is paid to the activities of Philanthropinum as the first institution of secondary education with physical education as an obligatory element of the pedagogical system.

J. Bazedow who was the author of the model of this institution introduced physical education as an integral part of education in 'ideal' school. J. Bazedow managed to implement his project, and in 1774 he opened a private academy, which he called "Philanthropinum" (from the Greek "philanthropy"). The institution created the opportunity to combine various forms of physical activity: physical exercises, games, military training, manual work and study tours.

J. Bazedow left the post of the head of the academy, but this innovative pedagogical experiment played a very important role and aroused considerable interest. Though Bazedow himself broke all ties with the academy, other enthusiasts continued his work by reorganizing it into the Educational Institute, which worked until 1793.

After three years of working at Philanthropinum in Dessau, H. G. Salzmann opened an educational institution in the city of Schnepfenthal, which continues to function today.

F. Guth-Muts worked as a teacher of this school for almost fifty years. His prominent role in the development of European concepts of physical education is connected with his continued consistent service to the introduction of physical culture and sports into school education. Of great importance to the theoretical substantiation of the concepts of physical education are the works that came out of his pen and gained popularity not only in Germany, but also throughout Europe and abroad.

Keywords: J. Bazedow; F. Guts-Muts; H. Zaltsmann; Philanthropinum; physical culture education; pre-modern era; Germany.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Від початку XVIII ст. Німеччина справляє значний вплив на концепції фізкультурної освіти не лише в Європі, а й на інших континентах. Так, найбільш відомими німецькими представниками були: Гутс-Мутс, який об'єднав відомі на той час пан'європейські моделі фізичної культури у запропонованій ним натуральній формі фізичних вправ; Ф. Ян, який засобами гімнастики допомагав об'єднати німців як націю [2]; А. Шпісс, який увів гімнастику до шкільного куррикулуму; К. Кох, який стояв біля початків німецького ігрового руху. Названі представники

та їхні попередники і послідовники (Й. Базедов, Х. Зальцманн, Фон Шенкендорф та ін.) зробили значний внесок у те, щоб фізична культура і спорт стали інтегрованою частиною шкільного життя, тому важливо більш детально охарактеризувати цей процес.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Елементи педагогічної системи введення фізкультурної освіти в куррикулум шкільної освіти описані у першоджерелах – працях німецьких педагогів Гутс-Мутса, А. Шпісса, Й. Базедова, Х. Зальцманна, Фон Шенкендорфа та ін. Питання розвитку фізкультурної освіти в Німеччині у домодерну добу розглянуті у комплексному дослідженні Леонарда; німецькому впливу на

формування сучасних концепцій фізкультурної освіти присвячені праці Хардмана, Наулза та ін. Проте педагогічна діяльність освітян, які створили передумови для введення фізкультурної освіти у шкільний куррикулум у Німеччині не була предметом комплексного аналізу.

Зважаючи на це, метою статті є представлення життєвого і творчого шляху видатних німецьких педагогів (Й. Базедов, Ф. Гутс-Мутс, Х. Зальцман), які відіграли значну роль у створенні передумов для введення фізичної культури у шкільну освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значну роль у формуванні сучасних концепцій фізкультурної освіти відіграли такі німецькі освітяни, як Й. Базедов, Ф. Гутс-Мутс, Х. Зальцман, чий життєвий і творчий шлях тісно переплітався.

Йоганн-Генріх-Бернгард Базедов (1723 – 1790), син Гамбурзького перукаря, відвідував школу в рідному місті і кілька років навчався теології в Лейпцизі, упродовж восьми років був приватним учителем, після чого став викладачем моральної філософії і літератури в школі для знаті в Соро в Данії, що сьогодні має статус гімназії [6]. Цей навчальний заклад був типовим для континентальної Європи у XVI – XVII ст. Він був заснований у 1623 р. Христіаном IV, який, крім учителів академічних предметів, запросив до роботи у школі професійних учителів верхової їзди, фехтування, гімнастики і різних ігор з м'ячем. Як наслідок Й. Базедов здобув досвід роботи у навчальному закладі, який мав на меті поєднання фізичного і розумового виховання дітей аристократії. Після Соро Й. Базедов упродовж семи років працював в Альтоні неподалік Гамбургу. Уже в той період у нього почали зароджуватися думки стосовно реформи освіти, а праця Ж.-Ж. Руссо “Еміль, або про виховання” (1762 р.) справила на нього значний вплив. У 1768 р. він облишив викладання, щоб повністю присвятити себе покращенню освіти [4, 134].

Упродовж кількох років Й. Базедов розробляв модель ідеальної школи, яка мала стати віддзеркаленням його ідей, де, з-поміж інших інновацій, фізичне виховання мало стати невід'ємною частиною освіти. За підтримки герцога Ангальтського, на запрошення якого він переїхав до м. Дессау у 1771 р., Й. Базедов зміг реалізувати свій проект, і в 1774 р. він відкрив приватну академію, яку назвав “Філантропіум” (Philanthropinum – від грецького “людинолюбство”). Через півтора року кількість учнів у ній була лише 15, включаючи дочку Й. Базедова, і лише 3 учнів досягли

восьмирічного віку. Незважаючи на те, що батьки не дуже хотіли піддавати своїх дітей новим методам виховання, і на те, що згодом сам Й. Базедов залишив посаду очільника академії, цей інноваційний педагогічний експеримент відіграв дуже важливу роль і викликав значний інтерес. Хоча сам Й. Базедов обірвав усі зв'язки з академією, інші ентузіасти продовжували його справу, реорганізувавши її в Освітній інститут, який працював до 1793 р.

Згідно з проспектом цього навчального закладу, виданим у грудні 1774 р., 5 годин на день відводилися на навчання, 3 години – на вправління у фехтуванні, верховій їзді, танцях, музиці тощо, а 2 години – на ручну працю. Крім того, Й. Базедов обіцяв військову і стройову підготовку для старшого віку, а також двомісячний кемпінг у літній період, що передбачало заняття рибною ловлею і полюванням, катання на човні і здобуття навичок орієнтування на місцевості. Танці, фехтування, верхова їзда й акробатичні стрибки на коні називалися “рицарськими вправами”.

Проте зважаючи на юний вік вихованців, було очевидно, що вони потребували дещо інших фізичних вправ, а тому було запроваджено елементи “грецької гімнастики”, що передбачали змагання з бігу, боротьби, метання і стрибків (на зразок тих, що практикувалися в грецькій палестрі). Для стрибків у довжину використовувалися стрибкові ями, а для стрибків у висоту – вертикальні опори, на яких закріплювалася горизонтальна планка. Вихованці грали в бадмінтон, “п'ятірки”, кеглі, надувного м'яча тощо. Вихованці також мали можливості вправлятися у співі, виразному читанні, плаванні, катанні на ковзанах, стрільбі з лука тощо. Крім того, пізніше до програми було введено садівництво і лісівництво. Так, на зорі модерної фізкультурної освіти стверджувалася необхідність поєднання різних форм фізичної активності: фізичних вправ, ігор, військових тренувань, ручної праці і навчальних екскурсій.

Згодом ідеї “Філантропіума” отримали розвиток у м. Машлінс у Швейцарії (1775 р.), м. Хайдесгайм у Німеччині, проте лише на один-два роки. А от у німецькому місті Шнепфенталь Освітній інститут на століття пережив автора ідеї шкільної системи фізичного виховання, поєднаної з розумовим розвитком. Заснований у 1784 р. Христіаном Готліфом Зальцманом (1744 – 1811), він продовжує функціонувати і сьогодні. Сам Х. Г. Зальцман стверджував, що трирічний досвід роботи у “Філантропіумі” в м. Дессау значною мірою посприяв успіху створеної ним освітньої інституції.

Будівлю навчального закладу було збудовано переважно на кошти герцога Ернеста II. Крім чотирьох дітей Х. Г. Зальцмана, у школі навчалися ще дев'ятеро дітей, а працювало п'ять учителів. Із 1785 р. фізичним вихованням дітей займався Крістіан Карл Андре. Об 11.00 щоденно проводилися заняття гімнастикою на відкритому повітрі, де, подібно до "Філантропіуму" в м. Дессау, була стрибкова яма у довжину і місце для стрибків у висоту. Також введено нові вправи: метання в ціль, стрибки з жердиною, біг пагорбом вгору і вниз. У погану погоду учні займалися у приміщенні, роблячи вправи, спрямовані на гарну поставу. Рицарські вправи не практикувалися в цьому навчальному закладі. Після обіду діти мали дві години на відпочинок та ігри, які переходили в музичні вправи. У неділю по обіді вихованці могли присвятити час розвагам, пішим екскурсіям та іграм. Діти, які продемонстрували успіхи в заняттях, отримували відзнаку у вигляді дубових листочків, прикріплених до капелюха, або можливості обрати фізичні вправи на наступний день.

У липні 1786 р. на зміну Крістіану Карлу Андре прийшов Джон Крістоф Фрідріх Гутс-Мутс (1759 – 1839), який перебував на посаді вчителя цієї школи впродовж майже п'ятдесяти років. Протягом 15 років (з 1787 до 1802) у навчанні плаванню і стрибкам йому допомагав Крістіан Людвіг Ленц. Визначна роль у розвитку європейських концепцій фізкультурної освіти саме Ф. Гутс-Мутса пояснюється його тривалим послідовним служінням справі впровадження фізичної культури і спорту у шкільну освіту. Велике значення для теоретичного обґрунтування концепцій фізкультурної освіти мають його праці, що набули популярності не лише в Німеччині, а й в усій Європі та за її межами [1].

Педагогічна кар'єра Ф. Гутс-Мутса, як уже зазначалося вище, була тривалою, послідовною і мала міцне підґрунтя. Після смерті батька у 1773 р. він став приватним тьютором у сім'ї лікаря Вільгельма Ріттера, де навчав двох старших синів господаря і сина купця, якого він теж прийняв в учні. У 1770 р. Ф. Гутс-Мутс вступив до Університету Галле, де мав намір вивчати теологію, проте зацікавленість привела його на заняття з математики, фізики і сучасних мов (англійської й італійської), а також із педагогіки, яка його серйозно захопила. Через три роки Ф. Гутс-Мутс повернувся в сім'ю Ріттера, де було на той час шестеро дітей, і хоча після смерті батька родини його вдова була не в змозі платити учителеві таку зарплатню, яку він отримував раніше, він залишився ще на рік.

Саме в той час Зальцман готувався до відкриття своєї школи, і в якості заохочення він безкоштовно прийняв на навчання двох синів покійного лікаря Ріттера, а Ф. Гутс-Мутс був запрошений супроводжувати їх до Шнепфенталя, де він залишився майже на п'ятдесят років. Свої педагогічні методи Ф. Гутс-Мутс описав у працях, головними з яких є такі: "Гімнастика для молоді: практичне керівництво для здорових і веселих вправ для використання в школі" (перше видання 1796) та "Ігри" (перше видання 1796). "Гімнастика для молоді" складається з п'яти частин:

- 1) Ми слабкі, тому що нам і на думку не спадає, що ми могли б бути сильними, якби захотіли.
- 2) Наслідки звичайного методу освіти, а особливо – недостатньої уваги до фізичної підготовки.
- 3) Всі засоби, які до сьогодні використовували задля міцності статури, є недостатніми.
- 4) Запропонована гімнастика і відхилені зауваження.
- 5) Наслідки і об'єкт гімнастики.

Серед основних форм фізичної активності автором названі такі: марширування, ходіння по колоді, стрибки через планку, стрибки з жердиною, опорні стрибки, перенесення вантажу на витягнутих руках, кидки в ціль, катання на ковзанах, прогулянки на великі дистанції тощо. Спектр вправ зазнавав постійного вдосконалення і розширення. Так, наприклад, улітку 1794 р. учні вправлялися у лазінні по канатній драбині, канату, щоглі, вправах на одній нозі тощо. Вчитель постійно вів записи про кожного учня з метою визначення його потреб і розвитку. Крім названих вправ, учні школи Зальцмана займалися садівництвом, овочівництвом, виготовляли коробки і корзини, моделі інструментів для різних ремесел тощо. Вони регулярно ходили в кількадевні походи на кілька десятків кілометрів.

Автор "Керівництва до історії фізичного виховання" Леонард наводить інформацію про враження, які отримували відвідувачі, які проводили в школі по кілька днів і "сумнівалися, що ще десь у Німеччині є заклад, який надає такої значної ваги фізичному стану вихованців" [3, 76].

Праця Ф. Гутс-Мутса "Ігри" вийшла у двох томах, мала сімсот сторінок, містила ілюстрації різноманітних вправ і пояснення до їх виконання. Загалом було описано 105 різних ігор, згрупованих за тими характеристиками, на розвиток яких вони спрямовані, наприклад, увага, спостережливість, пам'ять тощо.

Ф. Гутс-Мутс вважав, що педагогічна гімнастика повинна мати прямий вплив на тіло і

опосередкований вплив на розум. На його думку, фізична культура включала три види педагогічного впливу: гімнастичні вправи, ремесло і соціальні дитячо-юнацькі ігри, переважно з м'ячем. У своїй книзі Гутс-Мутс наголошував на особливому значенні трьох англійських ігор з м'ячем: "п'ятірки" (різновид гандболу, у якому маленьким м'ячем кидають об стіну), англійського різновиду гандболу і кількох видів крикету. Включивши англійські спортивні ігри, Гутс-Мутс заклав історичні основи і надав педагогічного обґрунтування культурам тіла і розуму, що пізніше лягло в основу реформування шкільної освіти у Великій Британії в плані введення фізичних вправ та ігор, серед яких пізніше важливе місце посів футбол [5, 41].

Німецька гімнастична система, розроблена Ф. Гутс-Мутсом і Ф. Яном, у XIX ст. була асимільована іншими європейськими країнами, такими як Данія і Швеція (Гутс-Мутс) і Австро-Угорська імперія, Нідерланди і Бельгія (Ян), особливо – внаслідок імміграційних процесів після буржуазної революції 1848 р.

Висновки. Отже, Й. Базедовим, Х. Зальцманом і Ф. Гутс-Мутсом було створено передумови введення гімнастики у шкільний куррикулум як необхідної і незамінної частини освіти і виховання чоловіків. Це стало можливим завдяки

об'єднанню відомих на той час пан'європейських моделей фізичної культури у природній формі фізичних вправ. Як наслідок, досить механістична німецька система гімнастичних вправ здобула перевагу над усіма попередніми формами і стала основою формування класичної структури німецької фізкультурної освіти, яка сьогодні є поєднанням гімнастики, атлетики і ігор, що доповнюються плаванням і туристичними видами діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barnard H. German schools and pedagogy: organization and instruction of common schools in Germany, with the views of German teachers and educators on elementary instruction. – New York, NY: F. C. Brownell, 1861.
2. Hardman K., & Naul R. Sport and physical education in Germany. – London: Routledge, 2005.
3. Leonard F. E. A guide to the history of physical education. – Philadelphia and New York: Lea & Febiger, 1923.
4. McIntosh P. Landmarks in the history of physical education. – London: Routledge, 2013.
5. Naul R. Olympic education. – Maidenhead: Meyer & Meyer Sport, 2008.
6. Sorø Akademi. (2018). Retrieved from <http://www.soroe-akademi.dk>.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018

“Справжній педагогічній творчості властиві риси дослідження, творчого узагальнення своєї праці”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист*

“Хто вміє – той робить, хто не вміє – той вчить інших, хто не вміє вчити – той вчить, як потрібно вчити”.

*Лоуренс Джонстон Пітер
канадсько-американський педагог*

“У серйозних справах слід піклуватися не стільки про те, щоб створити сприятливі можливості, скільки про те, щоб їх не втратити”.

*Франсуа де Ларошфуко
французький письменник, мораліст*

